

HANS MAGNUS ENZENSBERGER

Miért távozom az Egyesült Államokból?

A nyílt levél szerzőjét, a kitűnő német költőt 1964. januári számunkban már bemutattuk. A címzett: Edwin D. Etherington, a Wesleyan University (Middleton, Connecticut, USA) elnöke. Megjelent a *The New York Review of Books* és a *Le Nouvel Observateur* című folyóiratokban.

Elnök Úr!

Kérem, fogadja el lemondásomat a Wesleyan University felső fokú tanulmányi központjának tagságáról. Egyidejűleg szeretnék tőlem telhetőleg köszönetet mondani azért a vendégszeretetért, amelyet ittlétemkor irántam tanúsítottak. Távozásom okainak magyarázatával személy szerint Önnek, az Egyetemnek és a diákoknak is tartozom.

Kezdjük néhány elemi szemponttal. Úgy vélem, hogy a világ legveszedelmesebb embercsoportját alkotja az az osztály, amely az Amerikai Egyesült Államokat vezeti, s az a kormány, amely ennek az osztálynak a politikáját végrehajtja. Különböző módon s különböző fokon ez az osztály veszélyezteti mindazokat, akik nem tagjai. Hadiüzenet nélküli háborút folytat több mint egymilliárd ember ellen; harci eszközei változatosak, a nagyarányú bombázásoktól a meggyőzés legrafináltabb technikáig terjednek; célja: politikai, gazdasági és katonai uralmának kiterjesztése a világ minden más hatalmára. Halálos ellensége a forradalmi változás.

Sok amerikaiat mélységesen aggaszt hazája fejlődése. A vietnami háború nem elszigetelt jelenség: nem egyéb, mint egy összefüggő, öt földrészen folytatott nemzetközi politika legszembetűnőbb és legvéresebb megnyilvánulása. Az Egyesült Államok uralkodó osztálya beavatkozott a Guatemala és Indonézia, Laosz és Bolívia, Korea és Kolumbia, a Fülöp-szigetek és Venezuela, Kongó és a Dominikai Köztársaság területén folytatott fegyveres harcokba. S ez a felsorolás nem teljes. Sok más államot az amerikaiak támogatásával kormányoznak elnyomáson, korrupción, éhségen alapuló rendszerek. S már senki sem érezheti magát biztonságban Európában, de magában az Egyesült Államokban sem.

Nincs semmi meglepő, semmi eredeti abban az igen egyszerű igazságban, amit kimondtam. Nem is törekszem részletes bizonyítá-

sára, mások már alaposan eleget tettek ennek, köztük sok amerikai is volt: például Baran és Horowitz, Huberman és Sweezy, Zinn és Chomsky. Azt tapasztaltam, hogy amerikai egyetemi körökben nem nagyon értékelik ez utóbbiak művét. Divatja múltnak, unalmasnak, túlbeszéltnek, paranoiás képzelet szülöttének vagy pedig egyszerűen csak „kommunista propagandának“ minősítik. Ezek a védekezési mechanizmusok a nyugati értelmiségiek megszokott fegyverzetéhez tartoznak. Minthogy itt-tartózkodásom idején sokszor láttam működésben ezeket a mechanizmusokat, jó lesz közelebről is szemügyre venni őket.

Az első érv lényegében szemantikai jellegű. Társadalmunk mind türelmesebbnek mutatkozhatott a nyelv régi tabuival szemben. Már senkit sem döbbenetnek meg a tiszteletre méltó és nélkülözhetetlen négybetűs szavak (az angol nyelvben a trágár szavak többsége négy betűből áll — A szerkesztő megjegyzése). Ugyanakkor azonban — általános egyetértéssel — egy új szócsoporthoz zártak ki a jólnevelt úriemberek társalgásából: az olyan kifejezéseket, mint például „kizsákmányolás“ és „imperializmus“. Ez utóbbiak obszcén hangzásúvá váltak.

A politikai kommentátorok helyettük a viktoriánus korszak neurotikus eufémizmusaira emlékeztető körülírásokat használnak. Bizonyos szociológusok odáig mentek, hogy még az uralkodó osztály létezését is tagadják. Nyilvánvalóan könnyebb eltörölni a „kizsákmányolás“ szót, mint azt, amit jelent. Sajnos azonban, ezzel még nem oldódik meg a probléma.

A második védekezési módszer: a pszichológiai pajzs. Sokat magyaráztattak nekem: csak egy elmebajos képzelheti, hogy maroknyi erős ember valóban veszélyeztetheti az egész világot. Amiből az következik, hogy egyszerűbb felügyelet alá helyezni a beteget, mint meghallgatni érvelését. S a műkedvelő pszichiáterekkel szemben nem könnyű védekezni.

Igyekszem a lényeges kérdésekre korlátozódni. Nem gyanakszom valamiféle összeesküvésre, mert semmi ok nincs annak a feltételezésére, hogy volna egy ilyen konspiráció. A társadalmi osztályt, nevezetesen az uralkodó osztályt nem titkos kapcsolatok, hanem közös érdekek, mégpedig egészen nyilvánvaló érdekek egyesítik. Nem szándékszem monstroomokat kiagyalni. Mindenki tudja, hogy a bankigazgatók, a tábornokok és a nagyiparosok nem a rossz izlésű karikatúrák vámpírjaihoz hasonlóak; jól nevelt úriemberek, sokan közülük kedvelik a kamarazenét, s vannak bennük emberbaráti hajlamok is. Az ilyen típusú személyiségek nem hiányoztak a harmincas évek Németországából sem. Örületük nem jellemükből, hanem társadalmi szerepükből következik.

Végső soron minden ilyen jellegű érv elsőprérére klasszikus módszer azt állítani, hogy — kommunista propaganda az egész. Ez a régi vád nem rémít meg. Mindenekelőtt: a kommunizmus szó így, egyes számban, értelmét veszítette; a kommunizmus szó ma már az eszmék nagy, néha ellentmondó változatosságát jelzi. Aztán meg az a helyzet, hogy véleményemet az amerikai külpolitikáról görög liberálisok, latin-amerikai püspökök, norvég parasztok és francia iparo-

sok osztják; pedig ezek aztán olyan emberek, akiket általában nem szoktak „a kommunizmus“ élcsapatába sorolni.

Tény, hogy az amerikaiak többségének fogalma sincs arról, hogyan vélekednek róluk és hazájukról a világ más részein. De én láttam az őket kísérő tekinteteket: a turistákat Mexikóban, az eltávolozáson levő katonákat a Távol-Kelet városaiban, az üzleti úton levő üzletembereket Olaszországban és Svédországban. Ugyanaz a tekintet ez, amelyet nagykövetségeikre, rombolóikra, hirdetőtábláikra vetnek, mindenütt a világon. Félelmetes tekintet, mert nem tesz különbséget és engedményt. S azt is elárulhatom, hogy én miért ismerem fel ezt a tekintetet: mert német vagyok, s magamon is éreztem.

Ha megkísérik elemezni, a bizalmatlanság és harag, a félelem és irigység, a gyűlölet és a mérhetetlen megvetés keverékét fedezik fel benne. Ezzel a tekintettel mérik végig az önök elnökét, aki nyilvánosan már nem is mutatkozhat a világ egyetlen fővárosában sem. Árnyalati különbséget nem ismerő, manicheus tekintet ez. Magam sem szeretem ezt a tekintetet.

Az önök elnökétől eltérően én nem hiszek a kollektív kapzsiságban és bűnösségben. „Ne feledjétek, hogy mi csak kétszázmilliónyin vagyunk a hárommilliárd lakosú világban. Mindenünket el akarják venni, de mi nem hagyjuk“ — mondotta a Koreába induló amerikai katonáknak. Való igaz, hogy mindannyian haszonélvezői vagyunk a harmadik világ kifosztásának. Olyan kaliberű közgazdászok, mint Dobb és Bettelheim, Jalée és Robinson bőségesen bebizonyították, hogy a szegény országok — amelyeket nagy körültekintéssel igyekezünk a gyengén fejlettség állapotában tartani — táplálják nemzetgazdaságunkat. Johnson mégis túloz, amikor arra céloz, hogy az amerikai nép zsákmányát sziklaszilárd egységben védelmező óriás. Amerikában több csodálatra méltó dolog van, mint amennyiről Johnson tudhat. Európában semmi olyat nem ismerek, ami a Student Non-violent Coordinating Committee, a Students for a Democratic Society és a Resist-mozgalom (amerikai antirasszista és háborúellenes szervezetek — A szerkesztő megjegyzése) harcaihoz mérhető lenne. Hozzáfűzhetem: engem bosszant az erkölcsi felsőbbrendűségnek az a tudata, amellyel sok európai lekezeli az Egyesült Államokat. Ezek az európaiak személyes érdemüknek tekintik saját birodalmaik összeomlását. Ami, persze, abszurd képmutatás.

Ami az önök országa a világ más részeivel művel, az politikai felelősséget ró önökre. A németek ezt saját kárukon a két világháború során megtanulták. S az önök országának állapota sok szempontból emlékeztet engem arra, amelyben az én hazám élt a harmincas években. Mielőtt elutasítanák ezt az összehasonlítást, kérem, jusson eszükbe, hogy azokban az esztendőkből még senki nem hallott a gázkamrákról, s építésükre sem gondolt; hogy tisztos államférfiak siettek Berlinbe Hitlerrel kezét fogni, s az emberek többsége nem akart tudni arról, hogy Németország már kikovácsolta világuralmi tervét. Pedig mindenki láthatta, hogy dühöng a faji megkülönböztetés és üldözés, hogy riasztó ütemben emelkedik a katonai költségvetés, hogy Németország mindinkább belekeveredik a spanyol köztársaságiak elleni háborúba.

Összehasonlításom itt megtorpan. Valóban, az önök jelenlegi urai olyan pusztító erővel bírnak, amilyenről a nációk még csak nem is álmodhattak, s oly kifinomult és leleményes technikákat dolgoztak ki, melyeket még csak nem is sejtettek a távoli kézműves korban.

A verbális ellenzékieskedés manapság már amolyan ártalmatlan, engedélyezett, „bevett” sporttá vált, amit — egy bizonyos mértékig — még támogatnak is a hatalmasságok. E kétértelmű játék terei: az egyetemek. Persze, csak a legundorítóbb szektás állíthatná, hogy a cenzúra és a nyílt elnyomás előnyösebb volna annál a törekeny és csalóka szabadságnál, amely manapság osztályrészünk. Am félkegyelműnek kellene lenni ahhoz, hogy fel ne fogjuk: ez a szabadság csak alibiként szolgál; no meg arra jó, hogy problémákba keveredjenek, csapdába essenek azok, akik szembenállnak a rendszerrel.

Három hónapnak kellett eltelnie, amíg megértettem: az önök biztosította kedvezmények végül is lefegyverezhettek volna. Hogy az önök meghívásának elfogadása (az önök által nyújtott biztosítékokkal) megfosztott volna hallgatóságomtól; s önmagában a tény, hogy itt vagyok, s ilyen körülmények közepette vagyok itt, megfosztott volna hitelétől mindent, amit mondok. „Egy értelmiségi megítéléséhez nem elegendő eszményeit tanulmányozni. Eszményeinek és cselekedeteinek az összhangja a döntő.” Jelen körülményeim közepette a magaménak vallom Régis Debray e mondatait. Annak bizonyítására, hogy gondolataim valóban egyek szavaimmal, véget kell vetnem itteni tevékenységemnek.

Ez föltétlenül szükséges, de nem elég. Hát igen, kényelemben tanulmányozni az imperializmust, az egy, s egészen más szembe szállni vele ott, ahol kevésbé barátságos ábrázatú. Nemrég Kubában jártam. A mexikói repülőtéren láttam a CIA ügynökeit azokat fényképezni, akik Havannába indultak; láttam a kubai partok közelében amerikai hadihajók körvonalait; láttam a Playa Girónnál az amerikai partraszállás nyomait; láttam a sebeket, amelyeket az imperialista gazdaság ejtett egy kis nép lelkén és testén; láttam nyomait a blokádnak, amely arra kényszeríti a kubaiakat, hogy a kávéskanalakat Csehszlovákiából s a benzint a Szovjetunióból hozzák, mert hét éve kiéheztetéssel próbálja megadásra kényszeríteni őket az Egyesült Államok.

Elhatároztam, hogy Kubába megyek, és sokáig ott dolgozom majd. Nem hozok én áldozatot. Egyszerűen csak az az érzésem, hogy a kubai néptől többet tanulhatok, mint az önök egyetemén. S ott talán hasznosabb is leszek, mint amilyen itt valaha lehetnék.

Levelem szerény módja a köszönetnyilvánításnak vendégszeretetükért; igazán sajnálom, hogy semmi egyebet nem ajánlhatok fel cserébe a nyugalom ama három hónapjáért, amelyet önöknél töltöttem. Természetesen jól tudom, hogy személyes ügyem nem fontos, nem érdekes a világ szempontjából. A személyes ügy mélyén rejülő problémák azonban nemcsak rám tartoznak. Engedtessék meg hát, hogy legjobb tudásom szerint nyíltan szóljak róluk.

Kiváló tisztelettel,

Hans Magnus Enzensberger

Történelemalakító menedzserek?

(Az „amerikai kihívás“-ról)

Milyen sors vár Nyugat-Európára az évezred végén?

Sűrűn elhangzik ez a kérdés. Annál gyakrabban, minél nyugtalanítóbbak a válaszok. S mert nagyon nyugtalanítóak, a prognosztika divatosabb, mint bármikor.

Hatalmas publicisztikai irodalma van a problémának Párizsban, Londonban, Bonnban, Rómában és másutt. Nem véletlen, hogy az utóbbi évek legnagyobb bestsellere ebben a műfajban az egyik igen jelentős francia közíró, Jean-Jacques Servan-Schreiber 1967 végén megjelent *Le défi américain* című, valóban nem mindennapi könyve (Éditions Denoël, Paris). Hónapok alatt közel félmillió példány fogyott el belőle, 23 hétig szerepelt a legkeresettebb könyvek lajstromán, az első helyen. Azóta is hangos töle a világsajtó.

Mi lehet sikerének titka?

Talán az, hogy a kitűnő dokumentáltság és az egyéni látásmód kétlépcsős rakétájával a nyugat-európai sorskérdést kiröpítette önköréből, rávezette nagyobb összefüggések pályájára. S főként az, hogy csattanósan megfogalmazta benne a menedzserizmus mindenhatóságának most már interkontinentális viszonylatban is jelentkező igényeit.

Le défi américain. Az amerikai kihívás.

De hiszen Nyugat-Európa sorsáról van szó!

Nyugat-Európa többé már a tőkés világ viszonylatában sem mérvadó. Annyira nem, hogy önmagát sem magához méri. Nem azt firtatja, hogy jelenlegi állapotához képest helyzete milyen lesz 1980-ban vagy 2000-ben. Hanem az egyesült államokbeli jövőkutatás prognózisait lesi s azokhoz hasonlítja a jövőjét rejtegető számadatokat. „Vigyázó szemét“ — Párizs New Yorkra veti...

Tulajdonképpen már jó ideje nem vezet Nyugat-Európa, elég rég a harmadik helyre szorult. Most azonban olyan változástól tartanak, amely kibillentí e szerény pozíciójából is.

Ha ugyanis az atlanti térségben tovább érvényesülnek a jelenlegi gazdaságpolitikai irányzatok, akkor már másfél évtized múlva nem Nyugat-Európa, hanem a Nyugat-Európán belül virázó amerikai vállalat-birodalom lesz a világ harmadik ipari nagyhatalma (az Egyesült Államok és a Szovjetunió mellett).

Hogyan alakulhatott ki ez a lehangelő lehetőség?

A legkínosabb az, hogy „az amerikai gyarmatosítás“ Európában nem kívülről, hanem belülről jön. Ami történik, az valahogyan nem annyira az amerikaiak érdeme, mint inkább az európaiak hibája. Van *valami*, ami miatt az amerikaiaknak minden jobban sikerül Nyugat-Európában, mint maguknak a nyugat-európaiaknak.

1965-ben az amerikaiak nyugat-európai beruházásainak összegéből mindössze 10 százalék származott az Egyesült Államokból. A befektetések 90 százalékát Európából sajtolták ki: a régebben létesített, amerikai tulajdonban levő európai üzemek és európai hitelek szolgáltatták a szükséges tőkét. Erre mondja Servan-Schreiber: „Mi magunk fizetjük ki a vételárunkat!“

Ha ez a tendencia tartósul, 1980-ig, de legkésőbb 2000-ig Nyugat-Európa gazdaságilag úgy viszonyul majd az Egyesült Államokhoz, ahogyan a harmadik világ országai viszonyulnak ma Nyugat-Európához.

Nyugati szakemberek jutnak ilyen következtetésekre. S állításaik igazolására a mennyiségi mutatók mellett bőségesen utalhatnak — talán még jellemzőbb — minőségekre.

A jövő kutatás gyakran hivatkozik Hermann Kahnra, a prognosztika pápájára, aki az évezred végére kiszámítható egy főre jutó nemzeti jövedelem nagyságrendjében osztályozza az államokat.

Kahn szerint az Egyesült Államok 2000-ig elérheti a „posztindusztriális“ fejlődési fokot, Nyugat-Európa azonban a „fogyasztó társadalmak“ fokán marad. Lényeges különbség van már ma is Nyugat-Európa és az Egyesült Államok között, de ez most még csak mennyiségi differencia; minőségivé 15—30 éven belül válhat.

A különbséget annak az aláhúzásával szokták hangsúlyozni, hogy a „posztindusztriális“ csoportba feljutott országok olyanok lesznek, mintha már az egy minőséggel elmaradottabbakkal nem is egy földgolyón élnének. (Egyetlen példa e csoport bejósolt körülményeiről: évi 147 munkanappal szemben 218 pihenő- vagy szünnap.)

Ám vannak az amerikai tőkebehatolásnak olyan minőségi fegyvertényei, amelyek az ipari gyarmatosítást már a jelenlegi szakaszban is félreismerhetetlenné teszik.

A dollár főként azokba az ágazatokba hatol be, amelyekben a technológia a leghaladottabb, az újítás üteme a leggyorsabb, amelyek tehát a további gazdaságfejlesztés szempontjából a legfontosabbak.

Ennek megfelelően Nyugat-Európa legamerikaiasodottabb ipara az elektronika. S annak is legfontosabb ágazatai. A dollár csak 15 százalékát ellenőrzi az elektronikai közszükségleti cikkek (rádió, tévé) termelésének. De a számítógépgyártásban 80 százalékkal érdekelt, s az életbevágóan fontos integrált áramkörök iparában már lényegében teljesen átvette az ellenőrzést (mindössze 5 százalékot hagyott meg a „gazdanépeknek“).

Még csupán egyetlen adat a „gyarmatosító“ és a „gyarmatosított“ erőviszonyainak az érzékeltetésére:

Ha összeadjuk a legnagyobb tíz-tíz nyugatnémet, angol és francia vállalat évi nyereségét (vagyis 30 mammutvállalat nyereségét), az eredmény — kétmilliárd dollár. Viszont az egyesült államokbeli General Motors egymagában évi 2,25 milliárdot ér el.

Íme „az amerikai kihívás“ méretei, veszedelmei.

Veszedelmei? Igen, általában vészesnek tartják nyugat-európai szempontból a féktelen amerikai tőkebehatolást.

De ez a vélemény nem általános. Ugyanis a gazdasági élet „szabadságának“ hirdetői makacs ellentmondásokba ütköznek, mielőtt liberalizmusukat csak addig a kritikus pontig vallják, ameddig az ő érdekeiket szolgálja.

Sokan vannak, akik több előnyt, mint hátrányt látják a dollár térhódításának. Magáról Servan-Schreiberről is többen állítják, hogy könyve nem mozgósít, hanem éppen ellenkezőleg: demobilizál. Valóban, az embernek az az érzése, hogy Servan-Schreiber — sokat hangoztatott európaisága ellenére — igen nagy apparátussal bizonygatja az amerikai fölényt. Könyvének címe mégis szállóigévé vált az „európai európaiak“ táborában. A passzívok nem akarnak tudni védekezésről, még kevésbé ellentámadásról. Leggyakrabban az életszínvonalra hivatkoznak: ez

valóban nem alacsonyabb Nyugat-Európa gyarmatosodása folyamán. Hogy közben Nyugat-Európa agonizál? Lehet; de szép halála van — válaszolják egy ismert anekdota csattanójával.

Utálnak továbbá Anglia esetére. Nagy-Britannia mostanában éli át politikai és társadalmi viszonyai minden vonatkozásában, hogy megszűnt igazi nagyhatalom lenni, s kezd beilleszkedni a harmadrendűek sorába. (Már amennyire hagyják: a Közös Piac kapui nem nyíltak meg előtte.) S vajon az angol polgár, „az utca embere“ ettől ma rosszabbul érezné magát, mint akkor, amikor a történelemben valaha ismert legnagyobb birodalom csúcsának állampolgára volt?

A nyugati világon belüli Amerika-ellenesség és Amerika-barátság együttlétezésének a — polarizáltsága ellenére is valamiképpen egynemű — jelenség belső ellentmondásosságában rejlő okai vannak.

Tulajdonképpen nagy lelkesedéssel egyetlen állam se árusítja ki önmagát. Viszont túlságosan renitenskedni egy sem merészel, mert a nyugat-európai államoknak nincs közösen kidolgozott politikájuk az amerikai beruházásokkal kapcsolo-

A hamburgi Die Zeit karikatúrája

latban. A behatolás ellen csupán egymás gyengéit kihasználva hadakoznak. Ha ugyanis egyikük nehézségeket támaszt, a dollár átirányul a másikba. S így a korlátozó gazdaságpolitika esetenként nagyobb hátrányokkal járhat, mint a dollár „kártevésai“. Egy-egy tőkésállam jobban tart a vetélytárs prosperitásától, mint önmaga „amerikaiosodásától“.

*

Mind több tanúság szerint Nyugat-Európa, miután most már megnyugtatóan tisztázta, hogy a szocialista országokkal új feltételek mellett keresheti az európai biztonság megszilárdításának legjobb módozatait, a következő történelmi szakasz teendőit a békés egymás mellett élés következményeinek megfelelően kívánja megoldani.

Nem „örök békéről“ álmodoznak ők, csupán „atom-békéről“, amelyről azonban jól tudják: ipari háborúval vagy — más fogalommal —: országok, földrészek, rendszerek versengésével jár. Szívesen kutatják tehát minden lehetséges ellenség „békeháborús“ stratégiáját, hogy megfelelővel lehessen visszavágni.

radalom zajlott le, s ez a termelési tényezők ésszerű irányításával meghatározta az ipar hatékonyságát. A nyugat-európai államok lemaradása — lemaradás a szervezésben. Az amerikai szervező sikerének titka, hogy az életet nem igyekeznek állandó normákba merevíteni: tehetsége a változás folyamatos tudomásulvételében nyilvánul meg, és ezért a változás irányítására alkalmasít. Servan-Schreiberék szerint a szervezési technikák forradalmasítása nélkül Nyugat-Európa nem találhat rá önálló „technológiai személyiségére”. Ha a szervezői intelligencia lemarad a szolgálatára hivatott berendezések teljesítőképessége mögött, a technika tökéletesítése önmagában nem elegendő. Néha nehezebb a számítógépet felhasználni, mint gyártani.

*

Míg a technokraták még csak a kapitalizmus gazdasági anarchiájára panaszkodtak, közvetlen leszármazottaik, a menedzserek, már az országok általános szervezési állapota miatt elégedetlenkednek, sőt, egyik állam fölényét a másikkal szemben az erősebb jobban-szervezettségével magyarázzák, s mi több, államközi viszonylatban, a nemzetközi életben is a menedzszerizmus normáit szeretnék érvényesíteni.

Világképünkben a politika, gazdaság, technika, tudomány viszonya a „hagyományostól” merőben eltérően tükröződik.

A jelenlegi menedzszerizmus egyik legjelentősebb képviselője Robert McNamara, a néhány héttel ezelőtt „lelépett” amerikai hadügyminiszter. Bizonyára nem véletlen, hogy hadügyminiszter létére nem a katonai, hanem a sokkal átfogóbb szervezési stratégia nagymestere volt. (Egykor sok szó esett az amerikai tábornokok terhódításáról az iparvállalatok igazgató tanácsaiban. Aztán fordult a széljárás: bekövetkezett a menedzserek inváziója a vezérkarokban...)

McNamara himnikus hangvételi megnyilatkozásokban magasztalja hivatását, a menedzszerizmust (újabban a Világbank elnöke). Kár volna fel nem ismerni: a fejlődés tendenciái iránt a menedzszerizmus nem teljesen érzéketlen, a túlzások idővel amúgy is bekövetkező lekopása után jó néhány eleme időtállóan bizonyulhat.

„Mindent egybevetve: a menedzszerizmus minden művészetek legalkotóbbja. A művészetek művészete. Mert a tehetség szervezésének művészete. Mi a hivatása? Az, hogy értelmesen megfeleljen a változásnak. A menedzszerizmus az az eszköz, amellyel a társadalmi, gazdasági, technológiai és politikai változások, minden emberi változás ésszerűen megszervezhető és a társadalmi test egészére érvényesíthető” — írja McNamara.

A „politikai változások, minden emberi változás” menedzszeri megszervezhetősége? Ez volna Nyugat-Európa „sorsönállóságának” nyitja?

*

Milyen virulens még mindig az elit-elmélet! Pedig: ki állíthatná, hogy bármelyik változata eddig eredményre vezetett?

Több jövőkutató minden reményét egy olyan menedzszer-csoportosulásba helyezi, amelyben elegendő erő lesz ahhoz, hogy ellenálljon különböző „nemzeti és nemzetközi lobby” nyomásának. A szervezési technikák forradalmasítását kívánják, ami — új elit műve lehet. De hogyan alakulhat ki a változást hozó *változott elit*?

A válasz ez esetben sem kielégítő. Szerintük be kellene hozni a lemaradást a menedzszerizmus — oktatása terén. S ehhez a mesterfokot elért amerikaiaktól is segítséget remélnék. Reménységüket ahhoz az illúzióhoz fűzik, hogy az Egyesült Államok — úgymond — nem kíván „a gazdaság szigeteként” kiemelkedni az „ál-

talános szegénység óceánjából". A menedzser-elmélet ugyanis befelé is érvényes. Servan-Schreiberék szerint, ha az amerikai kihívás Nyugat-Európát ma még mozgásba lendítheti, fejlődésre ösztönözheti, s ebben az értelemben pozitív hatású, a jelenség később Amerika szempontjából negatív előjellel is érvényesülhet: az amerikaiak belefulladásnak önmaguk világába, ha megfelelő erősségű kihívások áramütései nem serkentik további teljesítményekre őket. (A kérdés leszűkül a tőkésvilág viszonylataira, s nincs szó szocialista országokkal folytatandó versenyről.)

A világ nagy kérdései és feladatai nem egyszerűsíthetők le szervezési problémákra. A történelem során nem egy jól szervezett állam bukott el a gyengébben szervezettel folytatott harcban.

Nem vonható kétségbe, hogy valóban fontos azon intézmények létrehozása, amelyek tudományos pontossággal fogalmazhatják meg a helyes döntések hozatalához szükséges különféle lehetőségeket. De egyelőre nincs biztosíték arra, hogy a döntésekben nem érvényesülhetnek a világ jóléte és haladása szempontjából hátrányos hatalmi érdekek is.

A menedzserek meghatározott gazdaságpolitikai törekvések precíz kivitelezői lehetnek. Ám a törekvések milyenségének eldöntése továbbra is a politika impériumában történik. Ezért nem ringathatja magát ábrándokban a világ a menedzszerizmus nemzetközi jelentkezése láttán.

A divatos és a társadalmi élet fontos szektoraiban kétségtelenül hasznos menedzszerizmus illetékességét meghaladó szerepvállalása, kilépése eredeti kereteiből, dicsőségeinek színhelyéről, a vállalatokból, üzemekből, átterjeszkedése politikai szintekre (immár nemzetközi politikai szintekre is!) meddő voluntarizmus az ehhez tapadó új kiadású elit-elmélettel párosulva. Olyan variáns, amely semmivel sem látszik alkalmasabbnak a történelemalakítói szerepkör betöltésére, mint az előző változatok.

Legfeijebb egy régi illúzió ismételt lejárására jó.

Ami ugyan nem elég, de több a semminél.

Mert valahányszor egy illúzió szertefoszlik, megfoghat egy új igazság.

Farkas László

Új szerepkörben az ötödik földrész

Ausztrália a földgolyó legkisebb kontinense. Területe: 7 618 000 négyzetkilométer (hozzávetőlegesen négyötöde az európainak). Réges-régen, amikor létezését csupán feltételezték, Terra Australis Incognitának, azaz Ismeretlen Déli Földnek hívták. Később neve Nova Hollandiára, vagyis Új-Hollandiára változott, ugyanis holland hajósok pillantották meg legelőször partvonalait, s holland származású volt Jansz, aki földjére lépett 1606-ban. 1642-ben fedezte fel Abel Tasman, a kíméletlen, brutális és részeges, de kitűnő hajós a róla elnevezett Tasmaniát.

Az angolok csak jóval később, 1688-ban kerültek az ötödik kontinensre. A brit admirális, amely abban az időben uralta a világ tengereit, elsőnek ébredt rá a felfedezés gyakorlati jelentőségére, és éppen ezért egymás után küldte hajóit a Déli Föld irányába. Így került sor James Cook útjaira is: 1770-ben felfedezte

Ausztrália keleti partjait, és végighajózta a Nagy-korallzátonyt. Flinders kapitány Investigator nevű hajóján 1801—1803 között végigtérképezte a kontinens még 30 000 kilométernyi fel nem térképezett déli részét és körülhajózta Ausztráliát. *Voyages* (Utazások) című, 1814-ben megjelent könyvében feleleveníti és következetesen használja a Terra Australis kifejezést, amely azután átment a köztudatba.

Hosszú-hosszú ideig Ausztráliát a „világ végének“ tartották. S ennek meg is volt a magyarázata. Hajóúton Sydney, Ausztrália legrégebb városa és egyben a világ egyik legszebb kikötője, 18 895 kilométerre fekszik Londontól, 11 658-ra San Franciscótól és 12 286-ra Santiago de Chilétől. Óriásinak tűntek egykor az ötödik kontinens különböző pontjai közötti távolságok is. Például Sydneytől Perthig — hüvelyknyi távolság az iskolai atlaszon — légvonalban 3500 kilométeres út vezet egy fél Szaharát kitevő sivatagon át.

Hosszú ideig meglehetősen keveset tudtunk — a későn és ritkán érkező hírek miatt — az Ausztráliában végbemenő politikai eseményekről. Egyébként is Ausztráliát azok közé az országok közé sorolták, ahol soha semmi sem történik.

Az utóbbi években azonban Ausztráliában, s főként Ausztrália körül a helyzet sokat változott. Az elmúlt évtizedben Ausztrália valósággal fejest ugrott a nemzetközi politikába. Szemléletmást felhagyott az elzárkózottsággal, a világpolitikai provincializmussal, és kopogtat azokon az ajtókon, amelyek mögött a világ nagy kérdései kerülnek szőnyegre.

De vajon hol az öt megillető helye Ausztráliának a világpolitikában? Melyek azok a belső mozgatóerők, amelyek kihatnak az ötödik kontinens külpolitikai irányvételére? Milyen gondokkal küszködik a canberrai kormány, és melyek az ambíciói a jövőre nézve?

Annak az utazónak, aki jó néhány évvel ezelőtt látogatta meg „a kenguruk országát“, úton-útfélen az volt az érzése, hogy valahol Angliában tartózkodik. A nyelv, a szokások, az emberek életmódja — minden angol volt. Akárcsak a brit szigetországban, itt is a font sterling, a shilling és a pence volt forgalomban. Az utcákon a közlekedés baloldali. Ha látogatóba hívják az embert, biztos lehet benne, hogy házigazdája bífisztekkel vagy tejes-teával kínálja meg. A nagyvárosok központjában az ultramodern, égbenyúló, könnyed épületek mellett megtalálni az Erzsébet- és Tudor-kor stílusában díszelő középületeket. Az ausztráliai városlakók — akárcsak angol ősök — imádják a zöldet. A pázsitot vallásos buzgalommal gondozzák és nyírják. A vasárnapokat az ausztráliaiak — akárcsak hajdan a brit szigetlakók — kénytelenek „átunni“, mert a mozi, a színház, a krikett-pálya és más szórakozó helyek kapui zárva vannak.

Mindez 10—15 évvel ezelőtt teljesen megfelelt a valóságnak. Azóta azonban az ötödik kontinens elamerikaiasodott. S megállapítható, hogy Kanada kivételével ma Ausztrália a legamerikaiabb — volt dominium. Az Egyesült Államok befolyása mindenütt érezhető: a gazdaságban, a politikában, a társadalmi életben, a művészetekben.

Ausztráliát „a Brit Birodalom gyermekének“ tartották. Nos, ez a gyermek megnőtt, saját, önálló útjára lépett, saját barátai, szokásai, gondoljai, tervei, törekvései vannak, amelyek nem mindig és nem mindenben egyeznek, sőt néha szöges ellentétben vannak az „anyaország“ óhajaival.

*

A földrész történelmi, gazdasági és politikai sajátosságai különös vonásokat kölcsönöztek az ausztráliai kapitalizmusnak. Ez viszonylag gyors ütemben fejlődött a külföldi olcsó munkaerő beáramlásának, valamint annak köszönhetően, hogy

Ausztráliában a kapitalizmus útját nem akadályozták feudális maradványok. Kedvező körülménynek mondható az is, hogy az ötödik kontinens területén nem voltak háborúk. S a két világháborúban az angol hadianyag-megrendelések lényegesen elősegítették az ausztráliai ipar és mezőgazdaság termelésének növekedését.

Az ausztráliai kapitalizmus egy másik jellemvonása: a tőke és az ipari termelés magas fokú koncentrációja. A tőkekoncentráció üteme tekintetében az ötö-

dik kontinens az elmúlt esztendő folyamán még az Egyesült Államokat is felülmúlta. A földrész gazdasági életét — amint ezt a jólétesült londoni *Financial Times* megjegyzi — mindössze két nagy bank uralja. A gép- és fémfeldolgozó iparban több mint 3000 cég tevékenykedik. Ezek közül azonban 14 mammut-monopólium kezébe kerül az említett iparág profitjának több mint a 40 százaléka.

Amikor a londoni tőkés körök rájöttek arra, hogy az ötödik kontinens ideális legelő a gyapjú-gazdag juhajták számára, Ausztrália lett az angol ipar nyersanyag-szállítója és a brit áruk vásárlója. Azóta a londoni City mindent megtett, csakhogy „a kenguruk országát” megtartsa saját vadászterületének. Az angol tőkebefektetések még ma is előkelő helyet foglalnak el (a *Far East Economic Revue* szerint meghaladják az egymilliárd font sterlinget) az ausztráliai gyapjufeldolgozó- és bányai iparban, valamint a banktőke bizonyos ágaiban.

A második világháborút követő időszakban megkezdődött a dollár ostroma az ötödik kontinens gazdasági pozíciójának meghódításáért. Ausztrália, melynek

lakossága még a 12 millió főt sem éri el, hatalmas gazdasági tartalékokkal rendelkezik. Az ötödik kontinens termeli a világpiacra kerülő gypajú 60 százalékát. Ugyanakkor fontos szerepet játszik a gabona-, réz-, cink- és ólomkivitel szempontjából. Említésre méltó az is, hogy jelentős arany-, ezüst-, wolfram-, urán-, bauxit-, mangán- és vasérc-tartalékai vannak.

Mindez különös vonzóerővel hatott az észak-amerikai üzleti körökre. Az ausztráliai piacon a trójai faló szerepét a General Motors (GM) töltötte be. A „detroiti óriás”-nak sikerült elsőként beférköznie az ausztráliai gépkocsiparba. A nyugat-német *Frankfurter Rundschau* egyik cikkében megemlíti, hogy jelenleg a General Motors Ausztrália gépkocsipiacának több mint felét tartja a kezében.

S a GM példáját számos amerikai vállalat követte. Így az észak-amerikai tőkeellenőrzése alá került az ausztráliai réz-, ólom-, cink- és bauxitbányák nagy része. A *Wall Street Journal* szerint az amerikai tőkének sikerült érezhetően aláásnia a londoni City pozícióit a mezőgazdasági gépek piacán, a gyógyszeriparban, valamint sok más iparágban is. Egyre-másra kerülnek amerikai kézre az ausztráliai föld kincsei, üzemei, ipari és kereskedelmi vállalatai. S minthogy az amerikai monopólió a kereskedelem terén a nála gazdaságilag gyengébb partnerrel szemben csak egyetlen fajta kapcsolatot ismer: az egyenlőtlen, megkülönböztetéseken alapuló kereskedelmet, nincs mit csodálkozni azon, hogy az USA és Ausztrália közötti kereskedelem mérlege — a londoni *Financial Times* adatai szerint — évente átlagban 1,5 milliárd font hiánnyal zárul az utóbbi számára.

Az Egyesült Államok növekvő befolyásának egyik legjellemzőbb mozzanata a pénzreform. Hosszú és néha heves viták folytak arról, hogyan is nevezzék el az új ausztráliai pénznemet. S szerfölött jellemző, hogy a vita során végül is elvetették a *royal* elnevezést, mert ez — amint a *Sydney Tribune* írta — „túlságosan utal az angol koronától való függőségre”. Amint várni lehetett, ezen a téren is az amerikai befolyás győzött, és az új pénzegységet „dollar A”-nak keresztelték el.

Egyébként az amerikai befolyás fokozódása annyira szembeötlő, hogy a *New York Times*-ban C. L. Sulzberger, a közismert kommentátor megírhatta: „az ausztráliai fiatal nemzedék már nem emlékszik a háború előtti hatalmas brit birodalomra. Az utóbbi 25 évben Anglia erejének csökkenésével egyidejűleg Ausztrália ereje szüntelenül növekedett, de nem az angol, hanem az amerikai befolyás szférájában”.

*

London befolyásának csökkenéséhez számottevően hozzájárult az angol kormány nyugat-európai politikája is. A Wilson-kormány mindenképpen ki akarja harcolni Anglia felvételét a Közös Piacba. Igenám, csakhogy az Európai Gazdasági Közösség tagállamai vonakodnak attól, hogy Nagy-Britanniát befogadják a „Suez-től keletre”-politika terheivel és a Commonwealth-hez fűződő „különleges kapcsolataival” együtt. Ismeretes, hogy a „hatok” agrár-törvényei nem egyeznek Angliának a Brit Nemzetközösséghez tartozó országokkal fennálló preferenciális vámrendszerével. Éppen ezért a Commonwealth-államok tisztában vannak azzal, hogy Nagy-Britanniának közös piaci csatlakozása esetén agrártermékeik számára új piacokat kell keresniük. Ebben a helyzetben van Ausztrália is. Amint a *Neue Zürcher Zeitung* megjegyzi, „már hosszabb ideje számos ausztráliai kereskedelmi ügynök piacnézőben van az ázsiai és csendes-óceáni országokban”. S valóban: „A kereskedelmi tevékenység terén — írja az angol *Economist* — Canberra az »arccal Ázsia felé« jelszót kezdte alkalmazni. Az ausztráliai kereskedelmi körök lassanként otthono-

san kezdik érezni magukat az ázsiai piacon. A kereskedelmi szempontból Ázsia felé való reorientálódás különösen Harold Holt hatalomra kerülése után vált hangsúlyozottabbá.

Az eddigi jelek azt mutatják, hogy a kereskedelem kiszélesítése az ázsiai és csendes-óceáni országokkal megfelel Ausztrália gazdasági érdekeinek. Az új — főleg ázsiai — piacok feltárásával párhuzamosan zsugorodik az angol—ausztráliai árucserforgalom. Az utóbbi tíz évben Angliának az ötödik kontinens felé irányuló exportja — a *Birmingham Post* szerint — 20 százalékkal csökkent. A Nagy-Britanniába irányuló ausztrál kivittel kapcsolatban pedig a *Melbourne News* megjegyzi, hogy ez „úgy apad, mint szárazság idején a kontinens vizei“.

Újabban az ausztráliai piacon egyre aktívabb szerepet kezd játszani az európai Közös Piac és különösen Japán. A Közös Piac országainak érdeklődése — amint ez a *Far East Economic Review* adataiból kitűnik — főképp az ipari beruházások felé irányul. A Berliner Handels Gesellschaft, az olasz Banco Credito, a francia Rotschild-ház, valamint egyes belga bankok ma már meglehetősen otthonosak az ausztráliai tőkepiacon. S a japán tőke eredményesen társul be az ötödik kontinens elektrotechnikai és gépiparába.

*

Az ausztrál—amerikai gazdasági kapcsolatok szorosabbra fűződésével egyidejűleg az Egyesült Államok egyre jobban kiszorítja ebből a térségből katonai és politikai vonatkozásban is Nagy-Britanniát. A legnagyobb pofont — az amerikai *Foreign Affairs* folyóirat kifejezésével élve — a brit—ausztráliai kapcsolatok történetében London akkor kapta, amikor az ötödik kontinens az „anyaország“ háta mögött 1951 szeptemberében tagja lett a Washington vezetése alatt álló ANZUS (Australia, New-Zeland, United States; Ausztráliai—Új-Zéland-i—Amerikai Szövetség) katonai paktumnak. Egyébként Eden hajdani brit külügyminiszter is hangsúlyozza emlékirataiban, milyen ingerültséget keltett az angol diplomáciában Canberrának az ANZUS-hoz való csatlakozása. Az ANZUS-csoportosulás megalakításával Washingtonnak sikerült kivonnia London befolyása alól Ausztráliát és Új-Zélandot, e két igen fontos brit domíniumot.

Ausztrália a továbbiakban még inkább lekötölte magát az USA-val szemben. 1954-ben tagja lett a SEATO (South-East Asia Treaty Organization — Délkelet-ázsiai Szövetség) katonai tömbnek is (amely éppen az elmúlt napokban tanácskoztott ismét). A canberrai kormány engedélyt adott a Pentagonnak, hogy az ötödik kontinens nyugati partján katonai rádió- és radar-központot építsen, amelyet a Csendes- és Indiai-óceán vizein cirkáló amerikai tengeralattjárók irányítására használnak. Földrajzi fekvése folytán Ausztrália nagymértékben érdekelt mindabban, ami a Távol-Keleten, kiváltképpen Indonéziában, Malaysiában, Singapore és Hong Kong körül történik.

Szem előtt tartva az ausztráliai kormány fokozatos vonzódását és közeledését az USA-hoz, nem jelentett különösebb meglepetést az, hogy a canberrai vezető körök az Egyesült Államok agresszív vietnami háborújának aktív támogatása mellett döntöttek. Míg a második világháború előtt a „Kövessük Nagy-Britanniát“ két-szavas jelszó fejezte ki Ausztrália külpolitikai irányzatának lényegét, a múlt esztendő őszén lebonyolított választásokon Harold Holt, Ausztrália volt miniszterelnöke más fogalmazást adott az időközben megváltozott irányzatnak: „Egy úton L. B. J.-vel“ (azaz L. B. Johnsonnal).

*

A Canberrából London felé vezető szálak annyira meglazultak, hogy egyes ausztráliai vezető politikai személyiségek már olyan terveket szőttek, amelyek ellentétben állnak Nagy-Britannia érdekeivel. Canberrában igyekeznek kihasználni az Anglia gazdasági nehézségei eredményeként kialakult helyzetet, hogy a volt anyaország már nem képes teljes erővel játszani nagyhatalmi szerepét a délkelet-ázsiai és a csendes-óceáni térségben. Amolyan nyílt titok, hogy az ötödik kontinens — az Egyesült Államok partnereként — igényt tart Anglia megüresedő helyére az említett övezetben.

Máskülönben az ilyen vonatkozású ambíciók már régebbi keletűek. Egyes ausztráliai politikai személyiségek még a koreai háború előtt felvetették egy csendes-óceáni paktum létrehozásának a tervét.

Az Ázsiai—Csendes-óceáni Tanácsban, amelyet 1966-ban hoztak tető alá, Ausztrália egyike a legfontosabb támpilléreknek. „Mind erőteljesebben tör utat magának — írta ezzel kapcsolatban a párizsi *L'Express* — az úgynevezett helycsere-konceptió, amelynek értelmében a csendes-óceáni és délkelet-ázsiai térségben az ötödik kontinens Nagy-Britannia helyébe lépne, az Egyesült Államok párbajsegédékeként.“

A jelenlegi külpolitikai irányzattal kapcsolatos kötelezettség-vállalások azonban szerfölött költségesek. „Az ausztráliaiaknak, amennyiben elfoglalni készülnek Nagy-Britannia megüresedő helyét a Távols-Keleten — írta egy londoni lap —, tudatában kell lenniük annak, hogy a Csendes-óceán katonai ellenőrzésén alapuló kötelezettségeik nagyon költségesek.“ Az ár valóban nagy: míg az 1965—1966-os költségvetési évben mintegy 600 millió ausztráliai dollár volt előirányozva katonai célokra, az 1966—1967. pénzügyi évben ez az összeg már 1,1 milliárdra rúgott. Az 1967—1968-as pénzügyi évben Ausztrália katonai kiadásai még tovább, pontosabban 18 százalékkal növekednek.

Érthető, hogy a hadikiadások ilyen arányú növekedése, amely közvetlen függvénye a külpolitikai koncepciónak, káros hatással van a lakosság életszínvonalára.

A második világháborúbeli és az azt követő kedvező gazdasági konjunktúra eredményeként az ötödik kontinens gyors fejlődésnek indult, az ország lakossága pedig viszonylag magas életszínvonalat ért el. Az utóbbi években azonban az életszínvonal növekedése csökkent. „Ausztrália lakosai — írta ezzel kapcsolatban a nyugatnémet *Die Welt* — kénytelenek voltak beleegyezni az adók lényeges növekedésébe azért, hogy az ország kormánya fedezhesse a katonai kiadásokat.“ Az utóbbi években adóemeléseket irányoztak elő, növelték a vasúti jegyek árát.

Az ausztráliai dolgozók határozott akciókkal válaszolnak az életszínvonal csökkenését eredményező kormányintézkedésekre, eddig nem ismert méreteket öltött a sztrájkmozgalom.

Az országban a legnagyobb elégedetlenséget azonban a Liberális és Agrárpárt képviselőiből álló koalíciós kormány vietnami politikája váltja ki. Az ausztráliai nép széles tömegei erőteljesen elítélik a kormánynak azt a határozatát, hogy újoncokból álló katonai egységeket küldjön a dél-vietnami harcmezőkre. (Jelenleg mintegy 8—10 000 ausztráliai katona állomásozik Dél-Vietnamban.) Az ötödik kontinensen ugyanis hagyománnyá vált, hogy a katonaköteles ifjakat csakis az ország védelmére használják. E tradíció szerint az országot közvetlenül nem érintő katonai konfliktusban Ausztráliából csupán önkéntesek vehetnek részt. Az egykori Holt-kormány nemcsak hogy megszegte e hagyományt, hanem még tovább ment, és elrendelte az Ausztráliába emigrált fiatalok besorozását is. „Ausztrália történetében ezidáig egyetlen politikai kérdés sem váltott ki olyan heves vitát, mint a vietnami probléma“ — mondotta Gough Whitlam, az ellenzékben levő Labourista Párt alelnöke.

Jellemző, hogy az elégedetlenség jelei az utóbbi időben megmutatkoznak még a vezető körökben is. Így a kormánykoalícióban részt vevő Liberális Pártból kivált egy csoport, és Gordon Barton vezetésével új pártot alapított: a Független Liberális Pártot. Az új politikai csoportosulás elítéli az Egyesült Államok vietnami háborúját, és független, az ország érdekeinek megfelelő külpolitika elfogadását követeli. Megemlíthendő az is, hogy Henneford szenátor, a Liberális Párt egyik kiemelkedő személyisége, a következő kijelentést tette a parlamentben: „Határozotlan tiltakozom azellen, hogy Ausztrália beavatkozzék az ázsiai népek belügyeibe. Ezek a népek egyedül hivatottak rendezni saját problémáikat.“ Ebben a kérdésben ugyanazon a véleményen volt Arthur Calwell, a Labourista Párt vezetője is. „Ha a kormány megállapítja — mondotta Arthur Calwell —, hogy Ausztráliát valóban fenyegeti valamelyik ázsiai ország, akkor nem tehet mást, mint hogy háborút üzen neki. Az ausztráliai fiatalok Vietnamba küldése azonban nem jogos. Tiszteségtelen dolog, hogy miközben 12 000 ázsiai fiatal Ausztrália egyetemén tanul, a mi fiataljaink ázsiai csatatereken harcolnak.“ Az egyre nagyobb méreteket öltő tiltakozás kifejezésre jut az ötödik kontinens sajtójának hasábjain is. A *The Australian* című lapban közölt egyik levél többek között így hangzik: „Háborút viselünk egy idegen országban, egy idegen nép ellen, amelyet nem ismerünk, s amely soha a legkisebb rosszat sem tette nekünk.“

Ausztrália lakosságának széles tömegei, az ország közvéleményének különböző képviselői tehát kifejezésre juttatják elégedetlenségüket a canberrai kormány külpolitikai koncepcióival.

Az ötödik kontinensen sokan ellenzik, hogy az Angliához való egyoldalú lecsatlakozást most az Egyesült Államok fokozottabb befolyása váltsa fel: független, az ország érdekeit szolgáló külpolitikai irányvonal mellett foglalnak állást.

Székely László

